

ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
СУМСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ЛІГА СТУДЕНТІВ АСОЦІАЦІЇ ПРАВНИКІВ УКРАЇНИ

**ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ
ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАБІЛЬНОСТІ ТА
БЕЗПЕКИ СУСПІЛЬСТВА**

МАТЕРІАЛИ
Міжнародної науково-практичної конференції
(Суми, 21–22 травня 2015 року)

Суми
Сумський державний університет
2015

РЕЄСТРАЦІЯ АКТІВ ЦИВІЛЬНОГО СТАНУ В УКРАЇНІ (XVII – ПОЧАТОК XX СТ.)

Лобко Н. В.

к.і.н., доц. кафедри ТІДП, Сумський державний університет

У дорадянський період в Україні не існувало спеціальних органів, які здійснювали реєстрацію актів цивільного стану. На той час цю функцію виконувала церква, якій належав пріоритет у ведення метричних книг.

Метричні книги – книги записів про хрещення (народження), вінчання (шлюбу), поховання (смерті) конкретних осіб за встановленою формою. Пріоритет у веденні метричних книг належав церкві, зокрема в християнстві метричні записи велися із III ст. Зважаючи на важливість правових та фіскальних можливостей метрик керівництво і контроль за їх складанням, а згодом і за веденням відносили до основних завдань державної влади.

Реєстрація актів проводилась служителями культу (священиками, парохами, равинами) відповідних релігійних громад: греко-католицьких, римо-католицьких, православних, вірменських, іудейських. Поряд з тим, велась державна реєстрація актів місцевими органами влади (магістратами) щодо осіб, які не належали до жодних із зазначених громад, або ж до різни релігійних конфесій. Про практичне використання метрик Б. Барвінський писав: «Як показують акти, метрика уродження та хрещення мала від давна велике значеніє в відносинах підданства. Метрика доказувала приналежність підданого до його місця уродження, тож дідич, який хотів подати доказ, що сей або той підданий належить до нього, мусів в першій лінії поглянути в метрикальні книги та переконатися, чи сей підданий уродився в його селі. Се случалося, видно, особливо тоді, коли підданий одного дідича перейшов або втік до другого дідича» [1, с. 23].

Історія реєстрації актів цивільного стану на переважній частині території України сягає у глибину віків. У науковій літературі утвердилася думка, що метричні книги в українських церквах були запровадженні Петром I в 1722 р. [2, с. 97; 3, с. 203]. Проте ще І. Франко, зауважував, що Йосиф Шумлянський у своїй «Метриці» доводячи протилежне, радив: «...возьми себе Требник великий Могилянський, а там побачиш при концу книги той...же не новая то речь в церкве Божой Метрика» [4, с. 531-532].

Факти свідчать, що вже в XVII ст. в Київській православній митрополії були зроблені перші спроби метричної реєстрації людності. Так у 1646 р. митрополит Петро Могила видав «Требник», у заключній частині якого вперше в історії Київської Церкви запропонував форму метричних записів для реєстрації чинів хрещення, вінчання, похоронів, а також для складання списків парафіян.

Новий етап метричної реформи пов'язаний з ім'ям тогочасного номінального глави Православної Церкви в українсько – білоруських землях Антонія Винницького. У 1675 р. він започаткував видання спеціального друкованого формуляру – «Метрики церковної», в якій було передбачено провадження в парафіяльних канцеляріях усіх чотирьох видів метричних книг: хрещених; вінчаних; «живих парафіян»; померлих, а також пропонувалися зразки метричних записів [5, с. 2] Ця «Метрика» була офіційно запроваджена в Перемишльській єпархії, частково – у Львівській та в деяких парафіях Холмсько-Белзької єпархії, що не визнавали юрисдикції місцевого уніатського владики Якова Суші.

Наступним, хто прагнув запровадити метричні книги на українських землях, був київський митрополит Варлаам Ясинський. 1 березня 1691 р. на скликаному ним єпархіальному соборі духовенства було обговорено проблему метричного обліку людності в церквах. Результатом роботи собору були «Заповіді от древних правил церковных». Згідно з дев'ятою заповіддю, кожен священик Київської єпархії обов'язково повинен був мати дві книги: одну для запису хрещених і другу для запису вінчаних. Цю постанову Київський єпархіальний собор обґрунтував на правилах Св. Діонісія Ареопажита та Требнику Петра Могили [6, с. 408].

Аналіз метричних реформ, ініційованих Петром Могилою, Антонієм Винницьким, Йосипом Шумлянським та Варлаамом Ясинським показав, що вони не поширювалися на всі українські землі і мали обмежений вплив. Метричні книги впроваджувалися поволі через неготовність та небажання більшості священиків виконувати вказівки церковної влади. На такий стан справ впливала і невідповідність організаційних структур Православної церкви до забезпечення дієвого контролю за ходом метричної реформи.

Значно пізніше були запроваджені метричні книги на українських землях у складі Московського царства та Російської імперії. На Московському церковному соборі 1666–1667 рр. вперше було ухвалено рішення про необхідність вести метричний облік священиками церков [7, с. 329]. Але тоді воно так і залишилося невиконаним. Вірогідно, це було пов'язано з тим, що собор не визначив правила ведення метрик про хрещення, шлюб та смерть.

На початку XVIII ст. знову до цього питання звернувся Петро I. 14 квітня 1702 р. він видав наказ «О подаче в Патриарший Духовный приказ приходским священникам недельных ведомостей о родившихся и умерших» [8, с. 192]. Як і в рішеннях собору 1666 – 1667 рр., у даному документі оприлюднювалася форма відомостей про народжених та померлих. Практично священики повинні були подавати лише статистичні данні про народжених та померлих у своїх приходах, які, вірогідно, робили на основі поіменних записів народжених та померлих. Ці записи й були прототипом метричних книг.

Врахувавши недоліки попередніх рішень про запровадження метричних книг, у 1722 р. в 29-му пункті «Прибавления к «Духовному регламенту» вже було конкретно вказано, яку інформацію потрібно заносити в «книги, которые обычен нарицаются метрики, то есть книги записные» [9, с. 707], а в указі Синоду від 20 лютого 1724 р. уточнювалися особливості ведення метричних книг і вперше запроваджувався поділ їх на графи. Особливістю проведення метричної реформи на території Російської імперії є те, що її ініціатором була держава, вона й здійснювала контроль за її проведенням, видавши низку указів з питань ведення метричних книг [10].

Обов'язкове ведення метричних книг для католиків, що проживали на території Російської імперії було впроваджено в 1826 році, для мусульман Таврійської губернії та лютеран – в 1832 р., для євреїв – в 1835 році.

Метричні книги зберігалися безпосередньо в церквах, де відбувалося таїнство та здійснювався реєстраційний запис. Священики були повинні раз на рік робити копії з метричних книг та надсилати їх до відповідних органів: православні — до консисторій, іудеї — до рабинатів, католики — до деканатів. Для розкольників (1874 р., 1877 р.), баптистів (1879 р.), сектантів, що не визнавали духовних осіб (1906 р.), реєстрацію актів громадян, стану запровадили при міських поліцейських управліннях та повітових і волосних правліннях.

Потім реєстрацією актів цивільного стану почали здійснювати державні установи. Так, у перші місяці існування Радянської держави було видано декілька декретів, присвяченим питанням реєстрації актів цивільного стану. Було проголошено, що «акти цивільного стану реєструються винятково цивільною владою», тому метричні книги всіх віросповідань за всі роки із духовних консисторій, духовних управлінь, міських управ потрібно було передати в губернські (обласні) відділи записів актів цивільного стану, а метричні книги з міських та сільських храмів всіх віросповідань передавалися місцевим (міським та волосним) органам ЗАГС [11].

Книги державної реєстрації актів цивільного стану та метричні книги є однією із складових частин Національного архівного фонду України.

Порядок, умови і терміни зберігання книг державної реєстрації актів цивільного стану та метричних книг у відділах державної реєстрації актів цивільного стану, а також порядок передачі книг в державний архів встановлюються Міністерством юстиції України за погодженням з Головним архівним управлінням при Кабінеті Міністрів України.

Наказом Міністерства юстиції України від 04.11.2002 № 94/5, затверджено Умови зберігання книг реєстрації актів цивільного стану і метричних книг у відділах реєстрації актів цивільного стану та порядок передачі цих книг на зберігання до державних архівів (наказ зареєстровано в Мін'юсті 04.11.2002 за № 866/7154).

Отже, в XVII – початку XX ст. на українських землях першими реєстрами актів цивільного стану були метричні книги церков.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Барвінський Б. Метрики в сільській практиці XVIII ст. / Б. Барвінський // Записки НТШ. – Львів, 1903. – Т. 56.
2. Шурляков С.В. Генеалогические материалы в архивах Украины. Краткий обзор / С.В. Шурляков // Летопись историко-родословного общества в Москве. – Москва, 1994. – Вып. 2 (46).
3. Брокгауз Ф.А., Ефрон И.А. Энциклопедический словарь. Т. 8 / Ф.А. Брокгауз, И.А. Ефрон. - СПб, 1892.
4. Франко И. Иосиф Шумлянский – последний православный епископ Львовский и его «Метрика» // Иван Франко. Твори. – К., 1956. – Т. XIX.
5. Сkochиляс І. «Метрика церковна» Антонія Винницького 1675 року та її поширення в Україні / І. Сkochиляс // Знак. – 2001. – Ч. 24.
6. Титов Ф.И. Русская Православная церковь в Польско-Литовском государстве в XVII – XVIII вв. Т. II. Киевская митрополия-епархия в XVII – XVIII вв. / Ф.И. Титов. – К., 1905.
7. Макарий (Булгаков). История Русской церкви. - М, 1996. – Кн. 7.
8. ПСЗ – I. – Т. IV. – № 1908.
9. ПСЗ – 1. – Т. VI. – № 4022.
10. ПСЗ – 1. – Т. IV. – № 1908; Т. VI. – № 4022; Т. VII. – № 4480 та ін.
11. «Собрание узаконений и распоряжений рабочего и крестьянского правительства». – 1917 – № 62 – ст. 68.